

УДК 378.22:37022–051(043.3)

Т. І. СУЩЕНКО

доктор педагогічних наук, професор

А. О. БЕССАРАБдоктор наук із соціальних комунікацій, доцент
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

УПРАВЛІНСЬКА КУЛЬТУРА ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ – ВИРІШАЛЬНИЙ ФАКТОР ІННОВАЦІЙНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ

У статті проаналізовано причини руйнування інноваційних раціональних змін і запровадження нових освітніх проектів та технологій за відсутності й несформованості у викладачів вищої школи управлінської культури. Обґрунтовано, що сучасна вища освіта постає сьогодні як система раціональних інноваційних способів впливу викладача на професійний розвиток студентів у новому соціумі. Тому його управлінська культура має стати цінністю, що зростає, особливо в екстремальних ситуаціях, що вимагає актуалізації глибинних психологічних ресурсів і свідчить про необхідність широкого впровадження в систему професійної підготовки магістрантів, майбутніх викладачів.

Ключові слова: викладач, вища школа, управлінська культура, педагогічний процес, професійна підготовка.

Неповторною особливістю й вагомим складником професійно-творчого зростання викладацьких кадрів є управлінська культура як вершина педагогічної майстерності та впливу викладачів на професійну якість майбутніх поколінь спеціалістів. Особливо значущою в цьому є культура цілеспрямованого управління випереджальним оновленням традиційного педагогічного процесу вищої школи.

З усіх проблем, з якими стикається вища освіта, найбільш складною сьогодні є відсутність чіткої концепції, єдиної думки й відповіді на питання про те, якими мають бути сучасний викладач, педагогічний процес у вищій школі в новому соціумі, технологія підготовки викладача та умови її ефективності. У чому полягають новизна, складність і неоднозначність постійно змінюваного соціуму й освітнього середовища?

Заклади вищої освіти України в розв'язанні цих питань завжди відігравали відповідальну роль як освітні, наукові й культурні центри суспільства. Нині вони покликані утворити провідну ланку системи нагромадження, розширеного відтворення й передачі не тільки великого обсягу знань, культурних традицій і моральних настанов. Вони мають створити найсприятливіші умови для творчого розвитку особистості, гармонійного поєднання природничо-наукової, гуманітарної й спеціальної освіти, виходячи з перспективних потреб і стратегії розвитку вітчизняної економіки, професійної освіти та культури.

Тому останнім часом значно зростає інтерес дослідників до цих проблем, про що свідчать наукові праці О. Дубовик, І. Зязюна, О. Ігнатюк,

Н. Крилової, В. Кудіна, Н. Нестеренко, Н. Ничкало, О. Пономарьова, С. Сисоєвої, М. Соловійова, В. Суханцевої, В. Рибалки, О. Романовського, Л. Товажнянського та ін.

За нашою концепцією, інноваційним змінам сприятимуть посилені культурно-психологічний розвиток і саморозвиток майбутнього конкурентоспроможного спеціаліста в процесі професійного навчання. Відомий психолог В. Рибалка зазначає, що для ефективної організації праці будь-якого сучасного спеціаліста необхідна управлінська культура, яка поступово сприймається і все виразніше стає внутрішньою необхідністю, цінністю, що зростає, кожної людини, особливо в екстремальних ситуаціях, що вимагає актуалізації її глибоких психологічних ресурсів і свідчить про необхідність широкого впровадження в систему професійної підготовки студентів нових культурно-психологічних методів та технологій [1, с. 100–102].

Мета статті – висвітлити роль управлінської культури викладача вищої школи в розвитку й саморозвитку його інноваційності в організації випереджального педагогічного процесу вищої школи, спрямованого на якісну професійну підготовку сучасних спеціалістів у нових умовах.

Спектр педагогічних послуг вищих навчальних закладів з професійної підготовки висококваліфікованих спеціалістів, що надаються викладачами в умовах ринкової економіки, весь час змінюється.

Вагомих і швидких успіхів досягають там, де викладачі на озброєння беруть нові педагогічні технології високоякісної професійної освіти, спираючись на які, вони мають змогу успішно готувати студентів до продуктивної кваліфікованої праці, гарантуючи та програмуючи її якість, відповідаючи за раціональність своїх нововведень.

Втім, більшість українських викладачів вищої школи ще не мають сьогодні належної педагогічної освіти, тому традиційна парадигма професійної вищої освіти, що склалася останнім часом, ігнорує накопичені наукові уявлення філософії, теології, літератури, соціології, психології, педагогіки про особливості сучасного викладача і студента як унікальних, складних, неоднозначних і неповторних людських особистостей, інтереси й мотиви яких не завжди збігаються з тим, що пропонує їм традиційне навчальне середовище університетів, інститутів, кафедр. Чи виникне в такому середовищі гостра потреба викладачів і студентів духовно взаємодіяти, творити, щиро й відкрито виявляти свою унікальність, ініціативу, науково-дослідницьку активність, особливу духовну місію, інтелектуальні й вольові зусилля тощо?

Досі багато говорять і пишуть про конкретні плани й бажані конкретні педагогічні результати, втім сам процес їх досягнення завдяки управлінській культурі викладача випадає із сфери навіть наукових досліджень. Іншими словами, значення самого терміна «управлінська культура викладача» потрібно розглядати досить широко, а не лише стосовно представників владних структур, як це прийнято сьогодні.

Недооцінювання наявності у викладачів вищої школи управлінської культури свідчить про відсутність науково обґрунтованого аналізу їхньої педагогічної діяльності, конкретних її результатів, безпосередніх наслідків впливу викладача на якість професійної підготовки студентів загалом.

Такий концептуальний підхід до визначення сутності управлінської культури викладача становить сьогодні суспільно значущу цінність цілеспрямованих педагогічних дій викладача, розвиток яких сприяє успішному формуванню висококваліфікованих кадрів молодих спеціалістів з вищою освітою в постійно змінюваних умовах.

Необхідність саме такого концептуального переходу пояснюється випереджальним характером трансформації професійної підготовки високого рівня якості професійної готовності майбутніх поколінь спеціалістів в іншому педагогічному процесі вищої школи, завданням якого є раціональна педагогічна технологія формування ініціативних фахівців, здатних швидко адаптуватися до мінливих умов ринкової дійсності, гнучко реагувати на проблеми, що потребують у зв'язку із цим швидких змін і термінового розв'язання управлінських питань, зокрема, ефективного моделювання, організації власної професійної діяльності, планування робочого часу й визначення пріоритетів у процесі аналізу та оцінювання своїх дій, рівня власної компетентності; брати участь в управлінні підприємницькою діяльністю, у вирішенні організаційно-технічних, економічних, кадрових проблем, в організації нових ділових контактів, взаємовигідних зв'язків, здійснювати вагомий вплив на пошук і прийняття доцільних власних управлінських рішень, керувати самими собою тощо. Отже, на перший план висувається проблема професійної підготовки спеціалістів, які мають новий стиль мислення та поведінки конкурентоспроможної особистості, організатора й управлінця.

Тому наявність управлінської культури сучасного спеціаліста – це показник соціально-культурологічної спрямованості, професійної мотивації, стресостійкості, здатності до самореалізації, задоволеності обраною професією й рефлексивності, рівнів компетентності як системи професійних знань, професійно значущих управлінських якостей, що все разом закладено в управлінській культурі. Завдяки управлінській культурі майбутній спеціаліст впевнено набирає траєкторію професійного зростання, виходить на лідерські позиції у своїй сфері діяльності, забезпечуючи її ефективність та бездоганну репутацію й довіру.

Відтак, управлінська культура – це, зрештою, імідж і самого викладача, який стає, за умови організації успішного педагогічного процесу й наявності управлінської культури, ініціатором керованого ним упровадження інноваційності й новизни, легко входить у професійне середовище, набуває в ньому високого професійного статусу.

Таким чином, управлінська культура є ще й особливим видом професійної діяльності викладача, обов'язковим атрибутом соціально-професійних відносин, важливою умовою оптимізації професійної соціалізації, оволодіння майстерністю взаємодії, результативного навчання студентів роботи в коман-

ді, свідомо спрямованої на співпрацю й співорганізацію діяльності, побудови моделі саморозвитку свого іміджу, доцільного вибору засобів його створення.

Розуміючи професійну освіту як чинник суспільного розвитку, управлінську культуру викладача, ми розглядаємо як фактор найдоцільнішої та найповнішої особистісної організації досягнення цілей професійної діяльності, забезпечення її вищої дієвості та якості, оптимального відбору тих інновацій, які найповніше відповідають вимогам часу й об'єктивним парадигмам суспільного розвитку.

Незважаючи на те, що рівень управлінської культури в усіх викладачів різний, вона завжди виявляється і в знаннях, і в переконаннях, і в принципах, і в підтримці та визнанні певних суспільних правил, ставлення до засобів масової інформації, політики, літератури й мистецтва, до виконання викладачами власних управлінських рішень. Тому набуває актуальності проблема оновлення та модернізації не лише освітніх цілей, а й цілеспрямованої педагогізації професійної підготовки самих викладачів. Однією з найбільш ефективних інновацій у контексті розвитку необхідних сьогодні нових професійних компетентностей є набуття в магістерському педагогічному процесі професійної підготовки викладачів вищої школи відповідних компонентів управлінської культури, що передбачає відтворення необхідних умов наближення до їхньої практичної діяльності, формування вміння моделювати професійно важливі педагогічні та виробничі ситуації, знаходити шляхи вирішення складних проблем, прогнозувати подальші процеси в професійній діяльності, що само по собі загострює проблеми професіоналізації та індивідуалізації технології магістерського навчання.

Справа в тому, що в наш час професійна діяльність викладача, його управлінська культура в умовах ринку закономірно стала принципово новим способом соціалізації особистості. Системність, логічність і послідовність управлінської культури збагачує особистість інтелектуально, афективно, екзистенційно, реставрує та вибудовує в майбутніх викладачів їхнє особисте ставлення до змісту майбутньої професійної діяльності, певний її ідеальний образ, що виражається в таких складових, як: відповідальність у реакціях, спостереженнях, аналізі, рефлексії, прогнозуванні, моделюванні тощо, у зміні підходів до професійного самовдосконалення.

За таких умов сформована управлінська культура викладача стає рушієм системної випереджальної освіти, оскільки спосіб її реагування на швидкоплинні соціальні, соціально-природні умови – це і є інноваційне передбачення, чутливе уловлювання її привабливої енергії, бажаного майбутнього, а не пристосування до того, що відбувається.

Але формування в сучасного викладача управлінської культури теж має відбуватися в інноваційному педагогічному процесі. Що це означає?

По-перше, у магістерському педагогічному процесі, де готують викладачів, ми маємо справу з новим поєднанням його складових елементів, які на сьогодні ще не вивчені, але вимагають глибокого наукового осмислення, зокрема тих, які пов'язані з формуванням управлінської культури та

компетентності особистості викладача як об'єктивно значущої складової професійної готовності в нових умовах ринкового соціуму, в умовах конкурентоспроможності.

По-друге, цей процес має бути реалізований на основі нової структурно-функціональної моделі, що включає цільовий, змістово-процесуальний, моніторинговий, результативно-оцінний комплекс управлінських умінь, необхідних для здійснення професійної діяльності.

По-третьє, передбачається обов'язкова й достатня психолого-педагогічна підготовка й самопідготовка викладачів до впровадження в навчальний процес ЗВО нового проектування навчального процесу, який сприяє ефективному формуванню управлінських умінь та особистісно значущого організаційного й управлінського досвіду, розробці інтерактивних технологій навчання, актуалізації потреби в самопізнанні, самореалізації в різновидах професійно спрямованої діяльності, щоб встигнути відпрацювати під час магістерського професійного навчання необхідні навички самоаналізу, самооцінювання, самоконтролю, розвитку рефлексивних умінь тощо.

По-четверте, створення в магістерському педагогічному процесі розгалуженої системи різновидів позааудиторної роботи, спрямованої на цілеспрямоване й активне професійне самовираження управлінської культури майбутніх викладачів у спеціально створених організаційно-управлінських ситуаціях, які вимагають виконання таких професійних дій:

- аналіз організаційно-управлінських ситуацій;
- формулювання цілей та альтернативних способів їх досягнення;
- встановлення продуктивних, особистісних, професійно спрямованих контактів;
- вибір оптимальних управлінських рішень;
- організація виконання й реалізації прийнятого управлінського рішення;
- інформаційне забезпечення організаційно-управлінських рішень;
- самоорганізація та самоуправління тощо.

Із цією метою для майбутнього викладача – організатора педагогічного процесу у вищій школі важливо здійснити гармонійне поєднання діалогічно-дискусійних, тренінгових, ситуативних, проектних технологій, технології накопичення організаційно-управлінського досвіду, інтеграції навчальної та позааудиторної діяльності, створити мотиваційне середовище для спонукання до свідомого оволодіння управлінською культурою, щоб успішно діяти за межами передбачуваної майбутньої професійної діяльності, уміти імпровізувати, переборювати прихильність до усталених зразків, долати страх перед невідомим тощо.

Тому вже сьогодні про результативність магістерського педагогічного процесу свідчать такі лідерські якості майбутнього викладача: сильне прагнення до інноваційної відповідальності, енергія й наполегливість у досягненні мети, ризикованість і оригінальність у вирішенні професійно

управлінських проблем, здатність впливати на поведінку оточення, структурувати соціальні відносини, брати на себе відповідальність за всі наслідки своїх дій та рішень.

Важливим у пошуках складових компонентів магістерського педагогічного процесу є особистісне планування свого професійного життя, здатність до самопізнання, самореалізації й професійного самовдосконалення. Цьому сприяють певна амбіційність, творчість, упевненість у собі, рефлексія, відповідальність, лідерство, інноваційність, позитивний приклад, збалансованість, успішна самореалізація свого творчого потенціалу, свого покликання, нове бачення процесу змін, необхідних для свого майбутнього, розуміння найважливіших чинників, які можуть вплинути на професійну діяльність та життєві цінності.

Визначені якості, якщо вони діють і виступають у практичній професійній діяльності в комплексі, дійсно сприяють унікальному творчому самовиявленню й інноваційності мислення, оскільки саме в такому аспекті вони є не тільки основними, а й становлять базові умови для досягнення професійного іміджу, який відкриває шлях до вивчення надійних механізмів і шляхів до самоефективності, успішного втілення в життєдіяльність своїх інноваційних педагогічних здібностей, інтересів, прагнень, які завжди усвідомлено стають головним життєвим проектом.

Професійний імідж викладача зі сформованою управлінською культурою є одним з інструментів лідерства, що знаходить прояв у силі, впевненості, незалежності, відкритості й готовності пізнавати себе, в зацікавленості в інших, здатності зробити процес взаємодії з людьми ефективним, зберігати з людьми емоційну рівновагу в різних ситуаціях у прийнятті організаційно виправданих і відповідальних управлінських рішень, запобігати конфліктним непорозумінням у спілкуванні з людьми.

Методика магістерського педагогічного процесу у зв'язку із цим не може бути нормативною. Вона будується на пізнанні та врахуванні вершинних досягнень і напрямів магістерської спеціальності, мотивації й побажань, настрою, психологічного стану магістерської аудиторії, що спонукає викладача перебудовувати власні методичні підходи залежно від ситуації. І тут відсутність загальних і єдиних підходів, точних навчальних планів і методик є важливою умовою забезпечення творчої свободи й інноваційної методики. Методичні рекомендації розробляють й оновлюють на основі сучасних наукових поглядів на професію відповідно до змін, що відбуваються в житті суспільства.

Магістри в педагогічному процесі не відтворюють того, що засвоюють (наприклад, культуру чи соціальний досвід). Завдяки своїй унікальності, неповторності вони їх розвивають, доповнюють і вдосконалюють. У цьому полягає закон творчої професійної поведінки й особливості методики педагогічного процесу в умовах магістратури, яка будується на всьому заохоченні різнобічного професійно-творчого самовиявлення, багатстві вражень, створенні спеціальних передбачених і «спеціально збудова-

них оптимальних ситуацій», які є джерелом продуктивної творчої діяльності й професійної спільності.

Оптимальне функціонування магістерського педагогічного процесу забезпечується здатністю та вмінням його організаторів «притягувати талантом», залучати магістрів до власної системи цінностей, насичувати педагогічний процес такою професійно-творчою діяльністю, яка має велике духовне, соціальне й науково-педагогічне значення.

Такий взаємозв'язок можна виразити педагогічною формулою К. Станіславського: «Учити, навчаючись», зміст якої полягає в тому, що студенти для викладача є скарбом нової, свіжої думки й оригінального розв'язання управлінських проблем, а навчальне спілкування з ними будується на взаємній необхідності один одному в умовах рольового, індивідуально-творчого, емоційно-позитивного співіснування. Коли такий взаємозв'язок настає, рівень інноваційно-творчих задумів, кількість їхніх «відкриттів» зростає відповідно до спільного творчого самопочуття, потреби включатись у колективний пошук, відчувати в ньому власну обдарованість. Це є найважливіша передумова ефективності магістерського педагогічного процесу, стійкої тенденції утвердження нових, емоційно-інтелектуальних відносин між викладачами й студентами, які будуються на прихильності до співтворчості, доланні стереотипів, створенні атмосфери пріоритетності творчого саморозвитку як найбільшої професійної цінності.

Ці та інші вихідні концептуальні позиції й провідні педагогічні ідеї дають нам підстави розглядати магістерський педагогічний процес як цілеспрямоване духовне взаємозбагачення викладачів і магістрантів в умовах сприятливого психологічного клімату навчальних відносин, діалогічної культури, інтелектуальної співтворчості.

Таке визначення нами магістерського педагогічного процесу пояснюється його особливою метою, завданнями, функціями та призначенням. Цей процес покликаний створювати максимальні умови для повного самоствердження духовних сил майбутнього викладача, задовольнити його науково-творчі інтереси, надати максимальну свободу творчого просування завдяки організованому дивергентному типу пізнання, за якого магістрант займає власну позицію у своєму професійному самовизначенні й конкретизує його в таких поняттях, як спрямованість у майбутнє, життєві інноваційні плани, система близьких перспективних цілей і способів їх досягнення.

Вказані особливості магістерського педагогічного процесу, спрямованого на професійну підготовку майбутніх викладачів, зумовили побудову його цілісної структури з урахуванням таких чотирьох положень: цілісна особистість викладача формується в цілісному педагогічному процесі й передбачає гармонію педагогічних впливів; термін «процес» означає рух, прямування до кінцевої мети; магістерський педагогічний процес рівнозначний терміну «творчий процес»; він орієнтує на розвиток інноваційної творчої особистості не потім, а тепер. Магістр навчається за принципами й законами творчої поведінки, коли він не відтворює те, що засвоює, а відпо-

відно до своєї унікальності бере участь у якісному саморозвитку засвоєних ним знань, культури й самого себе, процес залежить від складу його учасників і характеру відносин. Цим пояснюється визначення нами найважливіших структурних ланок магістерського педагогічного процесу, який не можна ототожнювати з навчальним. Перед ним не стоїть завдання опрацювати державний стандарт професійної освіти. Його більш логічно розглядати як процес професійно-творчої, науково обґрунтованої професійної взаємодії, в якій найважливішу роль відіграють феномени професіоналізму, емпатії, атракції, рефлексивної саморегуляції тощо.

У зв'язку із цим і магістерська аудиторія – це особливе професійне об'єднання на основі спільного захоплення професійно-творчою управлінською діяльністю, яке за своєю формою більше схоже на колективну співтворчість розв'язання важливих для розвитку професійно-творчого потенціалу інноваційних ситуацій, теоретико-педагогічних завдань. Таке об'єднання заперечує функціональний підхід до особистості магістранта, односторонність, фрагментарність, інтелектуальну перевантаженість педагогічного процесу.

Важливими принципами магістерського педагогічного процесу є його індивідуалізація, добровільність, пріоритет співтворчості, єдність розвитку й саморозвитку, емоційна привабливість міжособистісних відносин.

Висновки. Методика магістерського педагогічного процесу у зв'язку із цим будується на пізнанні та врахуванні вершинних досягнень і напрямів магістерської аудиторії, мотивації, побажань, настрою й психологічного стану магістерської аудиторії, що спонукає викладача постійно перебувати власні методичні підходи залежно від ситуації.

Зрештою, ці та інші попередні характеристики професійної підготовки викладачів свідчать про те, що їхню професійну підготовку потрібно здійснювати системно, а не фрагментарно, ізольовано від розв'язання актуальних і необхідних для цього часу професійних завдань суто управлінської сфери, нагадують про брак стратегічного підходу до реформування вищої освіти як передумови успішного розвитку викладацького складу України.

Цілком підтверджено висновок відомого дослідника В. Радула про те, що на кожному новому етапі людина потрапляє до нового соціального мікросередовища складної структури, що розвивається [2, с. 2].

І немає сумніву, що будь-яке велике педагогічне перетворення, реформування системи професійної підготовки викладачів має базуватися на далекоглядному баченні викладацьким складом того, як повинна виглядати українська вища освіта завтра, через чверть століття. Викладачі покликані, як наукові дослідники, уміти це бачення належно подати суспільству й переконати в доцільності нововведень, у перспективності їх упровадження.

Отже, сам факт сформованості у викладача вищої школи управлінської культури гарантує наявність у нього суспільної творчості, інноваційності й особистісно-професійної цінності.

Список використаної літератури

1. Психологія та педагогіка праці особистості: від обдарованості дитини до майстерності дорослого: посібник / В. В. Рибалка. Київ : Ін-т обдарованої людини, 2014. 220 с.
2. Радул В. В. Деякі аспекти професійної соціалізації вчителя. *Шлях освіти*. 2012. № 3. С. 2–6.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2018

Сущенко Т. И., Бессараб А. А. Управленческая культура преподавателя высшей школы – решающий фактор инновационного профессионального развития

В статье проанализированы причины разрушения инновационных рациональных изменений и внедрения новых образовательных проектов и технологий при отсутствии и несформированности у преподавателей высшей школы управленческой культуры. Обосновано, что современное высшее образование является сегодня системой рациональных инновационных способов воздействия преподавателя на профессиональное развитие студентов в новом социуме. Поэтому его управленческая культура должна стать растущей ценностью, особенно в экстремальных ситуациях, требующих актуализации глубинных психологических ресурсов и свидетельствующих о необходимости широкого внедрения в систему профессиональной подготовки магистрантов, будущих преподавателей.

Ключевые слова: преподаватель, высшая школа, управленческая культура, педагогический процесс.

Sushenko T., Bessarab A. The Managerial Culture of a Higher-School Lecturer is a Decisive Factor for Innovative Professional Growth

The causes of the destruction of innovative rational changes, as well as the introduction of new educational projects and technologies in the absence and incompleteness of managerial culture of the higher-school lecturers are analyzed.

It is proved that modern higher education appears today as a system of rational innovative ways of a lecturer's influence to students' professional development in a new society. Therefore, his/her management culture should become an ever-increasing value, especially in extreme situations, that requiring actualization of its deep psychological resources and indicating the need for widespread introduction into the system of professional training of masters, future lecturers.

The lecturer's managerial culture is a special kind of professional activity, an obligatory attribute of social and professional relations, an important condition for optimization of professional socialization, mastering of the spiritual interaction skill, aimed at cooperation, joint organization and co-creation in professional activity.

There was covered the role of the lecturer's managerial culture in the development and self-development of his/her innovativeness, in the organization of the advanced pedagogical process aimed at qualitative professional training of students in the new conditions, which consists in harmonization of the mutual influence of his/her own culture on rational, scientifically grounded goal-setting, planning, organization, stimulation, pedagogical analysis and control, aimed at the concrete result of professional formation, personal development and self-development of a student, of a future specialist.

Thanks to the managerial culture, the future lecturer is confidently gaining the trajectory of innovative growth, moving into leadership positions, providing an impeccable reputation.

The system of interrelated elements of managerial culture as internal integrity of professionalism is developed, which provides continuous innovative and professional development of a lecturer.

Managerial culture is considered as a factor in the most appropriate selection of those innovations that fully meet the requirements of time, the objective paradigms of social development.

Key words: lecturer, higher school, managerial culture, pedagogical process, professional training.